

Złote Góry Ałtaju zagrożone zniszczeniem

Na samym południu Republiki Ałtaj, na styku granic państwowych Kazachstanu, Chin, Mongolii i Rosji leży osobliwy wysokogórski zakątek, Wyżyna Ukok. W literaturze niespecjalistycznej i popularnej otrzymała ona nazwę „Płaskowyż Ukok”. Zajmuje on centralne miejsce w górskim węźle Górnego, Południowego i Mongolskiego Ałtaju, na granicy krajobrazów środkowoazjatyckich i południowosyberyjskich.

Na północy Ukok rozciąga się od południowych podnóży Grzbietu Południowo-Czujskiego, po rzekę Dżazator, do ujściowej części doliny rzeki Koksus w Kotlinie Arguckiej (Samochinski Step). Na południu Ukoku położone są wielkie tereny lodowcowe górnego masywu Tabyn-Bogdo-Oła (najwyższy szczyt to góra Kujten-Uuł albo Najramdał, 4375 m n.p.m.). U podnóża tego górskiego węzła, na wysokości 2000–2500 m n.p.m. otoczona grzbietami gór, niby w wielkiej czaszy leży Kotlina Bertekska. Tutaj znajdują się charakterystyczne dla Południowo-Wschodniego Ałtaju tundrowo-stepowe krajobrazy z fragmentami torfowisk na zmarzlinie.

Panorama Ałtaju. Fot. Elwira Nikolenko

Dzięki swemu położeniu i warunkom naturalnym Ukok jest bardzo cennym obiektem zarówno z przyrodniczego, jak i historycznego punktu widzenia. Rzadko zasiedlone i stosunkowo trudnodostępne płaskowzgórze pełni rolę centrum ochrony różnorodności biologicznej, naturalnego rezerwatu. Jest to jedno z ważniejszych miejsc przystankowych ptaków w czasie migracji, jedno z nielicznych miejsc zachowania fauny tundrowo-stepowej obecnej tu nieprzerwanie od czasów plejstocenu. Teren stanowi ostoję ptaków o znaczeniu międzynarodowym „Płaskowyż Ukok” (AT-002), wytypowaną na podstawie kryterium A3 (ostoja ważna dla gatunków specyficznych dla wysokogórskich euroazjatyckich i stepowych euroazjatyckich biomów) i kryterium A1 (obszar ważny dla ochrony raroga).

Węzeł górski Tabyn-Bogdo-Oła odgrywa ważną rolę w formowaniu klimatu i warunków hydrologicznych wielkiego regionu Eurazji. Tutaj zgrupowane są największe na Ałtaju lodowce, z których biorą początek liczne rzeki, zarówno płynące na północ do Rosji, jak i te związane z bezodpływowym zlewiskiem Wewnętrznej Azji.

Na Ukoku odnaleziono ponad 1500 różnego rodzaju archeologicznych zabytków z różnych okresów, z których najbardziej znane są znaleziska związane ze Scytami. Nadzwyczajny charakter tego znaleziska polega na doskonałym zachowaniu obiektów archeologicznych. Dzięki konserwującemu wpływowi wiecznej zmarzliny w połączeniu z suchym klimatem, w niezniszczonym stanie dotrwały do naszych czasów nawet organiczne fragmenty zrobione z drewna i skóry, które prawie nigdy nie trafiają w ręce archeologów. Wysokogórski płaskowyż przyciągał liczne etnosy, które następowały tu po sobie od czasu paleolitu. Na Ukoku znaleziono unikalne pochówki kultury pazyryckiej z kręgu scytyjskiego, bogate skupiska petroglifów, ogromną ilość kurhanów, z których większość nie jest jeszcze zbadana. Świadczy to nie tylko o ważnym znaczeniu Ukoku dla koczowników starożytności i średniowiecza, ale mówi również o tym, że od najdawniejszych czasów miejsce to miało dla mieszkańców Ałtaju charakter sakralny. Prawdopodobnie ważnym elementem tej sakralności była cześć oddawana górom - „kult gór” był bardzo rozpowszechniony wśród autochtonicznych mieszkańców Ałtaju i Mongolii, a otaczające Ukok górskie szczyty zaliczane są do najbardziej znanych świętych gór Azji.

Większa część Ukoku, przylegająca do granicy państwowej, jest obszarem chronionym. Postanowieniem Rządu Republiki Ałtaj nr 168 z dnia 18 sierpnia 1994 r. została tutaj utworzona „Strefa spokoju Ukok” (rezerwat), zajmująca powierzchnię 254,9 tys. ha (nieco mniej niż połowa całego płaskowyżu). Później obszar ten otrzymał status parku narodowego i tak jest do dziś. W 1998 r. znalazł się w składzie obszaru „Złote Góry Ałtaju”, któremu nadano rangę Obiektu Światowego Dziedzictwa Kultury i Przyrody UNESCO.

Ze strony Chin do górskiego węzła Tabyn-Bogdo-Oła przylegają narodowy rezerwat „Chanas” i park narodowy „Burki Kanas Hau”. Pierwszy z nich od 1986 r. posiada rangę państwowego obszaru chronionego, drugi jest resortowy, podlega Ministerstwu Gruntów i Zasobów ChRL. Głównym obiektem ochrony na tych obszarach jest unikalne górskie jezioro Kanas, a najważniejszym celem ochrony – zabezpieczenie zasobów wodnych, co jest szczególnie istotne dla jałowego Rejonu Antonimicznego Sindzian-Ujgurskiego. Od końca lat 90. trwa też proces mający na celu utworzenie na tym obszarze transgranicznego obszaru chronionego i transgranicznego obiektu światowego dziedzictwa. Przylegające do Ukoku obszary chronione na terenie Mongolii i Chin również złożyły wnioski o wpisanie ich na listę światowego dziedzictwa UNESCO. W Kazachstanie (Zachodnioałtajski Zapowiadnik i Kanton-Karagajski Park Narodowy) dokumenty znajdują się w stadium przygotowania.

Historia problemu

Propozycja przeprowadzenia przez Ukok drogi i rurociągu z Rosji do Chin pojawiała się od czasu do czasu w ciągu ostatniego 20-lecia. Ale możliwość budowy drogi czy linii kolejowej zawsze wywoływała ostry protest u Ałtajczyków, którzy w swej historii mieli już okres panowania chińskiego i cechowało się ono brutalnym łamaniem praw miejscowej ludności. Rurociąg przyjmowano spokojniej.

Manul *Otocolobus manul* – jeden z najbardziej tajemniczych mieszkańców Ukoku. Ten rzadki górskostepowy kot wpisany jest na Czerwoną Listę IUCN i do Czerwonej Księgi Rosji. Fot. Ilja Smelanski

Zagrożenie kolejny raz stało się aktualne w 2006 r., gdy Prezydent Rosji Władimir Putin przedstawił projekt „Ałtaj”, dotyczący transportu rosyjskiego gazu w kierunku przez zachodni odcinek granicy Rosji z Chinami. Znacznie wcześniej, bo w 1999 r., na łamach czasopisma „Gwiazda Ałtaju. Ekspres”, ukazała się informacja o tym, że spółka Gazprom bada możliwości transportowania gazu do Chińskiej Republiki Ludowej. Równoległe opracowuje się projekt budowy wielkiego korytarza transportowego wzdłuż gazociągu. We wrześniu 2002 r. miał miejsce okrągły stół dotyczący problemu budowy korytarza transportowego. Spotkanie przeprowadzono w ramach międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji „Ochrona różnorodności biologicznej i etnokulturowej obszarów górskich na drodze strategii zrównoważonego rozwoju”. Konferencja została zorganizowana z okazji Międzynarodowego Roku Gór pod egidą UNDP i przy udziale Programu Rozwoju ONZ Federacji Rosyjskiej (UNDP RF).

W listopadzie 2005 r. parki narodowe Ałtaju wystosowały protest wobec planów budowy drogi do Chin przez Ukok. W marcu 2006 r. w trakcie wizyty w Chinach, prezydent Putin zapowiedział, że w 2011 r. zostanie wybudowany gazociąg eksportowy do ChRL, którym docelowo będzie transportowanych 80 mld ton gazu rocznie. Według słów Putina, gaz popłynie do Chin dwoma szlakami – z zachodniej i wschodniej Syberii. Na Ałtaju budowę gazociągu zaplanowano tą samą trasą, którą przebiegał będzie korytarz transportowy, czyli przez Ukok.

We wrześniu 2007 r. w Republice Ałtaj zakończyła swoją pracę komisja kontrolna UNESCO, która

specjalnie przybyła na Ałtaj po sygnałach rosyjskich i międzynarodowych organizacji ekologicznych. Na 32. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO w lipcu 2008 r. w Kanadzie do nominacji „Złote Góry Ałtaju” (Federacja Rosyjska) przyjęto Załącznik nr 768, w którym zawarto wyrazy zaniepokojenia w kwestii stanu ochrony Płaskowyżu Ukok. W punkcie 4. zaznaczono, że Rosja jako strona-uczestnik Konwencji nie odstąpiła od planów budowy korytarza transportowego przez tereny o światowym znaczeniu przyrodniczym, co może być przyczyną pozbawienia tego obszaru statusu UNESCO.

Piskłeta myszołowa mongolskiego *Buteo hemilasius* na gnieździe. Fot. Siergiej Ważow

Od stycznia do grudnia 2008 r. w całym kraju przeprowadzono kampanię społeczną „Ochroniliśmy Bajkał – Ochronimy Ukok”. Ekolodzy zebrali 25 tys. podpisów pod pismem do prezydenta Federacji Rosyjskiej Dmitrija Miedwiediewa z prośbą, aby był gwarantem przestrzegania przez Rosję międzynarodowych zobowiązań dotyczących ochrony obiektów światowego dziedzictwa przyrody UNESCO i opracował alternatywny przebieg gazociągu „Ałtaj”, który omijałby Ukok.

W 2008 r. w Moskwie, Krasnojarsku, Nowosybirsku, Bijsku, Barnaule, Górnootajsku i innych miastach pokazano wystawę znanego ałtajskiego fotografa Igora Hajtmana „Ukok – perła Ałtaju” (strona internetowa autora: igor-heitman.com). Opinie odwiedzających wystawę były prawie jednogłose: „Takich dziewiczych miejsc w sensie przyrodniczym oraz wartościowych z punktu widzenia kulturowego, jak Ukok bardzo mało zostało na naszej planecie. Ich ochrona dla przyszłych pokoleń przed bezmyślnością technokratów i krótkowzrocznością urzędników to wspólne zadanie wszystkich uczciwych i odpowiedzialnych ludzi”.

Problemy przyrodnicze, ekonomiczne i polityczne

Rosja posiada bardzo długą granicę z Chinami na wschodzie – ponad 4000 km. Ale niestety jedyny odcinek granicy z Chinami zachodnimi, długości 54 km, wciną się klinem między granicami Rosji z Kazachstanem i Mongolią, i przechodzi właśnie po górskim węźle Tabyn-Bogdo-Oła. Położenie tego miejsca uniemożliwia poprowadzenie gazociągu omijając ten teren czy też jego skrajem. Jeśli chce się go wyprowadzić (jak to jest planowane) na Przełęcz Kanas, trzeba go wybudować przez środek Kotliny Bertekskiej. Budowa gazociągu „Ałtaj” przez Ukok jest oczywiście niezgodna ze statusem obiektu światowego dziedzictwa UNESCO, o czym Komitet już uprzedzał. Naruszenie zobowiązań związanych z ochroną dziedzictwa światowego znacznie pogorszy międzynarodowy wizerunek kraju. Naruszony będzie również interes krajów sąsiednich, ponieważ gazociąg przez Ukok uczyni niemożliwym stworzenie transgranicznego obiektu światowego dziedzictwa UNESCO. Biorąc pod uwagę szczególny stosunek Ałtajczyków do Ukoku, poważną szkodę przyniesie on również tradycji i kulturze miejscowej ludności.

Innym problemem jest zagadnienie ekonomicznej opłacalności gazociągu. Warunki naturalne i słabe zagospodarowanie obszaru, przez który ma być poprowadzony gazociąg, może sprawić, że koszty jego budowy będą ogromne. Ponadto w Sindzianie skupionych jest 60% chińskich zasobów gazu i ropy, a z wielu źródeł wynika, że gaz potrzebny jest na wschodzie Chin, nie na zachodzie. Istnieje pogląd, że budowa gazociągu może okazać się powodem budowy magistrali drogowej i kolejowej z Chin do Rosji. Pragnienie Chińczyków, aby otrzymać prostą drogę do zachodniej Syberii, jest w pełni zrozumiałe. Wystarczy popatrzeć na procesy zachodzące przez ostatnich 15 lat na Dalekim Wschodzie, gdzie bogactwa przyrodnicze eksploatuje się legalnie i nielegalnie na eksport do Chin. Badanie rynku handlu dzikimi zwierzętami i ich pochodnymi w Regionie Ałtajsko-Sajańskim pokazuje, że pozyskanie zwierząt łownych, takich jak piżmowiec, niedźwiedź czy maral,

a poszukiwanych w Chinach i krajach południowo-wschodniej Azji, przewyższa oficjalnie ustanowione limity 10-, a nawet 100-krotnie. Wywóz i handel częściami zwierząt z tego regionu idą przez Daleki Wschód albo przez Kazachstan, ale nawet przy tak długiej drodze transportu jest wciąż opłacalny. Cóż zatem mówić o opłacalności interesu związanego z planami budowy prostego korytarza transportowego przez niedostępne do tej pory góry. W tych warunkach nawet niewielka, techniczna droga, konieczna dla obsługi gazociągu, będzie istnym „darem niebios” dla przemysłowców. Po niej właśnie przyrodnicze bogactwa południowej Syberii „wyciekną” z kraju.

W ten sposób, przez gazociąg Chiny otrzymują także prostą drogę do zachodniej Syberii, co samo w sobie odpowiada narodowym interesom strony chińskiej. A na ile w tym projekcie zabezpieczone zostały narodowe interesy Rosji?

Gazociąg a ptaki drapieżne

Zagrożenie, które zawisło nad Ukokiem, jest wielopoziomowe, ponieważ dotyczy różnych aspektów: przyrodniczych, społecznych, ekonomicznych i politycznych. Czym ono jednak może się okazać dla populacji ptaków drapieżnych? Podstawowe zagrożenie dla pierzastych drapieżników związane z budową gazociągu polega na tym, że w procesie budowy i dalszego zagospodarowywania terenu, które może nastąpić z uwagi na zwiększenie jego dostępności, zniszczone zostanie refugium o skali światowej. Populacje wielu gatunków, które w nim występują, przeżyły już liczne „depresje i wstrząsy” i do tej pory stabilnie funkcjonują w surowych warunkach wysokich gór, chroniąc tym samym określony „rezerwuar unikalnego zasobu genowego”.

Jak wynika z ostatnich badań, na Ukoku występują liczne, rzadkie gatunki ptaków drapieżnych wpisane na Czerwoną Listę IUCN, do Czerwonej Księgi Federacji Rosyjskiej (CzKFR) i do Czerwonej Księgi Republiki Ałtaj (CzKRA), przy czym liczebność ich populacji na Ukoku jest stabilna. To orzeł stepowy *Aquila nipalensis* (CzKFR, CzKRA) – liczebność jego populacji światowej (jej główna część występuje na terenie Rosji i Kazachstanu) ostro pikuje w dół w ostatnich latach; raróg *Falco cherrug* (CzKFR, CzKRA), liczebność światowej populacji szybko się zmniejsza, a liczebność jednej z największych populacji w areale występowania gatunku, ałtajsko-sajańskim, zmniejszyła się w ciągu ostatnich 7 lat (2003–2010) o 20%; orłosep brodaty *Gypaetus barbatus* (CzKFR, CzKRA), skrajnie rzadki gatunek, liczebność największej rosyjskiej populacji zlokalizowanej w regionie ałtajsko-sajańskim ocenia się na nie więcej niż 142 pary. Orzeł przedni *Aquila chrysaetos* (CzKFR, CzKRA); myszołów mongolski *Buteo hemilasius* (CzKRA); drzemlik *Falco columbarius* (załącznik do CzKRA: spis gatunków zwierząt wymagających szczególnej uwagi) – to gatunki póki co dobrze się mające, ale skrajnie podatne na wpływ gospodarczej działalności człowieka. Zasiedlają one Kotlinę Bertekską i podlegają bezpośredniemu wpływowi budowy gazociągu. Jego budowa doprowadzi do zniszczenia i zmiany miejsc bytowania tych rzadkich gatunków pierzastych drapieżników, w ślad za czym bez wątpienia pójdzie spadek ich liczebności.

Projekt gazociągu „Ałtaj” stoi w sprzeczności ze zobowiązaniami Rosji w ramach Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego, a także z szeregiem norm prawnych Federacji Rosyjskiej i Republiki Ałtaj. Jednak ani te normy, ani międzynarodowe zobowiązania Rosji nie mogą stanowić niepokonalnej przeszkody w budowie. Jak pokazują doświadczenia „budów olimpijskich” na terenie Soczijskiego Parku Narodowego (w kontekście zimowych igrzysk olimpijskich Soczi 2014) i przygotowania do szczytu krajów basenu Oceanu Spokojnego, władze rosyjskie odnoszą się do prawa we własnym kraju w myśl powiedzenia: „jeśli nie wolno, ale bardzo się chce, to można”. Zmieniają prawo (nawet datując je wstecz), aby dopasować je do potrzeb konkretnych inwestycji. Taki los może spotkać i Ukok, jeśli światowa i rosyjska społeczność nie znajdzie bardziej efektywnych dróg nacisku na decyzje polityków.

Elwira Nikolenko, Ilja Smelanski

Syberyjskie Centrum Ekologiczne, Nowosybirsk, Rosja, sibecocenter.ru

Tłumaczenie: Krzysztof Wojciechowski

Artykuł pierwotnie ukazał się w czasopiśmie „Pierzaste drapieżniki i ich ochrona” nr 22/2011, pod tytułem *Gazociąg „Altaj” - zagrożenie dla obiektu Światowego Dziedzictwa UNESCO „Złote Góry Altaju”*, docs.sibecocenter.ru/programs/raptors/RC22/RC22.pdf. Śródtytuły pochodzą od tłumacza.

Więcej na temat ochrony Płaskowyżu Ukok można przeczytać na stronie kampanii „Ochronimy Ukok”: saveukok.ru. O przyrodzie Ukoku można poczytać na stronie internetowej Parku Narodowego Ukok: platoukok.ru

Mapa Altaju